

“Diller ve Kùltürler Arasındaki Hiyerarşik İlişkilere Karşı Savaşıyorum” Ngũgĩ wa Thiong’o ile Söyleři

Röportajı Yapan: Tanuj Raut

İngilizce’den Çeviren: Nurdan řarman

Yunan mitolojisinin Afrika, İskandinav, Norveç, İzlanda ve Asya mitolojileriyle karşılaştırmalı olarak öğretilmesi gerektiğini düşünüyorum. Hepsi de yeterince heyecan verici olan bu mitolojiler arasında hiyerarşik bir ilişki kurulmasına gerek olmayıp bunların birbirleriyle bağ kurmalarına izin verilmelidir.

Tanuj Raut: İngiliz edebiyatıyla ilgili problem, onun “İngilizliliğinin” edebiyatı öncelemesi ve şekillendirmesidir. İngiliz Edebiyatı çalışmamızda bu güç dinamiğine katkıda bulunan belirli faktörler olduğunu düşünüyor musunuz?

Ngũgĩ wa Thiong’o: Dil meselesi, özellikle de *Decolonizing the Mind and Something Torn and New*’de çalışmalarımın merkezinde yer almaktadır. İngilizce’nin bir dil olarak bu küresel gücü nasıl elde ettiğini anlamamız önemlidir. İngiliz dili, dünyaya İngiliz fetihleri ile yayıldı ve emperyal gücün dili olarak hâkimiyet kazandı. Zamanla, zorla ve kurnazlıkla, toplumun hâkimiyet altındaki elit gücünün dili oldu. Dolayısıyla, emperyal iktidar dili olan İngilizceyle hâkimiyet

altındaki kültürlerin elit iktidarının dili olan İngilizce arasında huzursuz bir ittifak vardır. Kolonileştirici tüm diller hükmedilen dillere şiddet aracılığıyla empoz edildi. Fethedilen dillerin payına aşağılama ve negatıflık, fetih dilinin payına ise saygınlık ve pozitiflik düştü. Model her sömürge durumunda aynıdır: fethetmeye ihtişam, mağlubiyete korkunçluk. Tüm erdemler, fetih diline tüm ahlaksızlıklar da yerli dile yüklendi. Sömürgeci diller her daim hâkimiyet altındaki kültürlerin aleyhine olacak şekilde yüceltildi. Bu, insanların zaten bildiği dillere başka bir dil eklemek şeklinde basit bir mesele değil. İngilizce, hükmedilen dillerin mezarları üzerinde yükseldi, bir güç, zekâ ve entelektüel üretim dili olarak normalleşti ve bu süreçte de bir dil hapishanesi haline geldi. Bazen İngiliz edebiyatının bir güç ve tahakküm dili olan İngilizce tarafından hapsedildiğini hissediyorum. Örneğin Shakespeare sömürge topraklarına, harikulade oyunlar yazan bir yazar olarak değil İngiliz İmparatorluğu gücünün vücut bulmuş hali olarak ihraç edildi. Shakespeare, bu anlamda, İngilizcenin birçok ihraç edilme biçimiyle hapsedildi. İngiliz edebiyatının kendisi bir emperyal iktidar edebiyatı olarak karşımıza çıktı. Sorun asla edebiyat olarak İngiliz Edebiyatı veya Shakespeare, Keats, George Eliot ve T.S. Eliot gibi yazarların çalışmaları olmadı. Bu yazarlar harika eserler ürettiler – bunu inkâr edemem – ancak onları doğaları gereği diğer yazarlardan, örneğin Tolstoy veya Dostoyevski'den veya Sanskrit Hintli yazarlar Maharshi Veda Vyasa ve Maharshi Valmiki'den, Mahabharata ve Ramayana'nın ünlü yazarlarından, daha fazla yazar yapan hiçbir şey yoktur.

İngiliz Edebiyatını İngilizce öğretmenin bu güç dinamikleri Amerikan bağlamında, yani eski bir kolonide İngiliz Edebiyatı öğretirken, nasıl değişir?

Amerikan bağlamı karmaşık ama çok ilginçtir. Başlangıçta Amerika (yani ABD) İngiliz sömürge sisteminin bir parçasıydı. Doğal olarak, eğitim kurumlarının çoğu İngilizler üzerinden modellendi. Bu nedenle Amerikan üniversitelerinde postkolonyal bir durum söz konusudur. İngilizce bölümü beşeri bilimlerde en baskın bölümdür. Ve çoğu durumda, hepsinde olmasa da, sanki Amerika'ya özgü bir edebi gelenek yokmuş gibi, İngiliz milli edebiyatı öğretiliyor. Oysa Amerika'nın canlı bir geleneği var: yerli Amerikalı, Afrika kökenli Amerikalı, Asyalı-Amerikalı ve Avrupa-Amerikalı. Bütün bu akımların birlikte Amerikan Edebiyatını oluşturması gerekir. Bu kapsayıcı Amerikan Edebiyatı'nın Amerika'da merkez sahneyi işgal edeceğini düşünürsünüz. Ancak İngilizce bölümü hala edebiyat çalışmalarının baş mücevheri, İngiliz edebiyatı da edebi piramidin tepesindedir.

Yani Amerika sadece üniversitelerinin dışında bir eritme potası gibi...

Amerikan Üniversiteleri, fakülte ve öğrenciler açısından muhtemelen dünyadaki diğer üniversitelerden daha çeşitlidir. Ve bir bütün olarak üniversitede bir

dizi inanılmaz çalışma, hatta edebi çalışmalar, verilmektedir. Bu ABD'nin çeşitliliğini yansıtıyor. Muhtemelen Amerika'da temsil edilmeyen dünyada herhangi bir etnik köken veya din yoktur. İngiliz ve Avrupalı olana, Afrikalı, Asyalı ve hatta Amerikan yerlisi olandan daha yüksek bir mertebede muamele edilmesindeki hiyerarşik ilişkiyi düşünüyorum. Amerikan İmparatorluğu'nun hala bir İngiliz dili imparatorluğu olduğu hatırlanmalıdır. Emperyal bir güç olarak Amerika, İngilizlerin hiyerarşik gücünün yayılmasına yardımcı oldu.

New York Üniversitesi'nde birkaç yıl ders verdiniz. Şimdi de Irvine'de ders veriyorsunuz. Amerikan üniversitelerindeki deneyimlerinizi öğrenmek isterim. Bölümlerde sömürge sonrası (post-kolonyal) unsurlar olmasına rağmen İngiliz edebiyatına 'standart' edebiyat olarak katılıyormu?

Post-kolonyalite, eski imparatorluk ülkesinde üretilenin standart norm olduğu şeklinde bir düşünme, varsayma ve hareket etme biçimini alabilir. Eski emperyal güce ait literatürün normallik, mükemmellik literatürü olduğu varsayılr. Ulusal İngiliz edebiyatı, İngilizce bir bölümün özünü oluşturur ve bu bölüm, diğer edebiyat bölümlerinden daha yüksekte görülmektedir. Ama dediğim gibi, bir bütün olarak Amerikan üniversitelerinde çeşitli edebi çalışmalar var. Yani gerçek edebi sahne çok daha canlıdır. Örneğin, burada, UCI'de, İngilizce bölümünün yanı sıra Karşılaştırmalı Edebiyat, Doğu Asya çalışmaları ve Afrika-Amerika, İspanyolca ve diğer Avrupa dilleri bölümleri de mevcut. Ve İngilizce Bölümünde, örneğin sömürge sonrası teoriler gibi, pek çok başka kurs da var. Yale'nin ve New York Üniversitesi'nin çok çeşitli kurslara ve alan araştırmalarına açık olduğunu gördüm. Ancak İngiliz Edebiyatı her zaman daha baskındı. Ve bu, İngilizce edebiyat değil, İngiliz ulusal edebiyatının oluşturduğu şekliyle İngilizceydi. Aslında, İngilizcenin küresel erişimi göz önüne alındığında, İngilizce Edebiyat bölümü olsa çok küresel ve çok kapsayıcı olurdu.

Post-kolonyal bir durumun İngiliz Edebiyatı eğitimini nasıl etkilediğinden bahsetmiştik. Birleşik Krallık'taki Leeds'de İngiliz Edebiyatı öğrencisi olarak deneyimleriniz nelerdi?

Son anı kitabımda (Birth of a DreamWeaver) ele aldığım 1960'lardan bahsediyoruz. İngiliz edebiyatı üzerine temel eğitimim Uganda'daki Makerere Üniversitesi'nde başladı. Ancak Makerere, Nijerya, Gana, Batı Hint Adaları, Malezya'dakilerle birlikte Londra Üniversitesi'nin de bir parçasıydı. Bu üniversite kolejleri 1940'lar ve 50'ler civarında ortaya çıktı. Her kolejde, İngilizce bölümü belki de en prestijli bölümdü. Gerçekten de tüm entelektüel çalışmaların "en de-

ğerli mücevheri”ydi. Makerere’de müfredat, İbadan’daki bazı öğrencilerin dediği gibi, Spenser’den Spender’a kadar utanmaz bir şekilde İngiliz ulusal edebiyatıydı. Ama yine de ondan çok şey öğrendim. İlk iki romanımı (*The River and Weep Not Child*) yazdığım yerin Makerere olduğunu hatırlatayım. Leeds’de de işler aynıydı. Ancak Leeds kendisini Cambridge ve Oxford’dan farklı konumlandırıyordu. Dünyada yeni ortaya çıkan post-kolonyala daha açıktı. Bu nedenle, Leeds’te, “milletler topluluğu edebiyatı” dedikleri şeyi ortaya koydular. Zaman zaman Kanada, Karayipler, Avustralya veya Afrika Edebiyatı’ndan misafir profesörler geliyordu. Bu durum, ara sıra olmakla ve bölümdeki derslerin merkezini oluşturmamakla birlikte yine de, Avrupa-Amerikan da dahil olmak üzere, İngilizce yazılan diğer edebiyatlara kısa bir bakış edinmemizi sağladı. Bu sebeple Leeds benim için önemli bir yere sahiptir. *Moving the Center* adlı kitabımın başlığı Leeds’teki günlerimde kaleme aldığım bir makaleden geliyor. Fanon’un “Yeryüzü’nün Lanetlileri”yle orada temasa geçtim. Bunun düşünceme çok büyük etkisi oldu. Başka düşünürler de devreye girdi: Örneğin Marx, benim düşüncemde çok çok büyük bir rol oynuyor. Üçüncü romanımı, yani *Bir Buğday Tanesi*’ni, Leeds’te yazdım.

Yani bölüm bir anlamda dekolonizasyon süreciyle yüzleşti.

Kanada ve Karayip edebiyatında misafir profesörler veya milletler topluluğu edebiyatı diyelim, İngilizce bölümünün şemsiyesi altına girdiler. Ama bir İngiliz Edebiyatı tarihi olan ana çizginin periferisindeydiler. Ben buna dekolonizasyon demezdim, ancak benim zamanımdaki Leeds, daha önce sömürgeleştirilmiş dünyanın bu bölgelerinde ortaya çıkan, İngilizce diğer edebiyatların varlığına en erken başını sallayanlar arasındaydı.

Geriye dönüp baktığında, Leeds’teki üniversitelerde veya Makerere’de okutulması hoşunuza gidecek kitaplar var mıydı?

Unutma, o zamana kadar, İngilizce yapılan Afrika edebiyatı daha görünür olmaya başlamıştı. 20. yüzyılın ikinci yarısından bahsediyorum. Güney Afrikalı Peter Abrahams, ilk kitabını 1942’de yayınladı. Chinua Achebe 1958’de ilk romanı *Things Fall Apart*’ı (Parçalanma) yayınladığında, Abrahams kredisine, 1946’da yayınlanmış olan en ünlü eseri *Mine Boy*’un da aralarında olduğu, sekiz roman eklemişti. Fransızca konuşan ve yazan Afrikalı yazarların da bu süreçteki eserleri şu şekildeydi: Sembene Ousmane, ilk romanını 1956’da yayınlamıştı, en büyük eseri olan *Gods Bits of Wood*, 1960’da çıkmıştı; Ferdinand Oyono *Houseboy* ve *The Old Man and the Medal*’da 1956’da ortaya çıktı.

Karayip adalarında 50'li yıllarda ortaya çıkan harika yazarlar vardı. George Lamming (*In the Castle of My Skin*, 1953), V.S. Naipaul (*A House for Mr. Biswas*, 1961) bunların arasındaydı. Afro-Amerikan edebiyatı geliyordu. Bunlar ve dünyada ortaya çıkan diğer edebi eserler benim için önemliydi. Leeds'de Karayip edebiyatına yoğunlaştım, onları kendi başıma inceledim. George Lamming ve diğerleri bana yepyeni bir dünyanın kapılarını açtı. Bunları ve daha fazlasını incelemeyi çok istedim: Latin Amerika Edebiyatı, Asya Edebiyatı mesela. Dünyadaki tüm literatüre sahip olmak istiyorum. Sahiplenmeyi vurguluyorum çünkü şu anda düzenlendiği şekliyle İngilizce Bölümlerini çok eleştirmeme rağmen, İngiliz Edebiyatı ve yazarlarını seviyorum. Shakespeare'im her zaman yanımda. Dickens, yaratabildiği karakter yelpazesi açısından inanılmazdır. Shakespeare de aynı şekilde. Artık yazar olduğuma göre onların yapmaya çalıştıklarını daha iyi anlıyorum. Dolayısıyla eleştirimin İngiliz Edebiyatının kalitesi ve değeri ile hiçbir ilgisi yok. Benim sorunum, diller ve edebiyatlar arasındaki hiyerarşik güç ilişkileriyle, hiyerarşinin tepesini işgal eden İngilizce'yle ve diğer Avrupa dilleriyledir. Hiyerarşiyi yıkıp onu iletişim ağıyla dönüştürdüğünüzde, farklı dillerdeki kültürler oksijen üretir. Çapraz döllenirler. Kültürler birbirlerine hayat üflüyor. Her kültür, diğer kültürlere selam vererek öğretilmelidir. Yunan mitolojisi örneğini ele alalım. Genellikle tüm mitolojilerin anasıymış gibi öğretilirdi. Yunan mitolojisinin Afrika, İskandinav, Norveç, İzlanda ve Asya mitolojileriyle karşılaştırmalı olarak öğretilmesi gerektiğini düşünüyorum. Hepsi de yeterince heyecan verici olan bu mitolojiler arasında hiyerarşik bir ilişki kurulmasına gerek olmayıp bunların birbirleriyle bağ kurmalarına izin verilmelidir.

Çeviriler, edebiyatlara erişim şeklini değiştiriyor gibi görünüyor.

Çeviriyi dillerin dili olarak tanımlıyorum. 19. yüzyıl Rus Edebiyatının tüm şaheserlerini, Tolstoy, Turgenev, Chekhov, Dostoyevski'yi çok okuduğum bir zaman dilimi vardı. Fakat onları çeviri olarak okudum. Çeviri, kültürler, dinler ve düşünce tarihinde çok önemli bir rol oynamıştır. İncil ve Kuran, birçok kültürü, tarihi ve insanı ancak çeviri yoluyla etkiledi. Dünyada devrimleri ateşleyen Marx'ı insanlar mutlaka Almanca orijinalinden okumak zorunda değil.

Bengalce, Svahilice veya Guceratça eser üreten yazarlar var. Çeviri ve bu süreçte kaybolan şey hakkında ne düşünüyorsunuz?

İncil'in çevrilirken ne kaybettiğini bilmiyorum. Tek bildiğim, İncil'in Kral James versiyonunun İngiliz edebiyatını ve dilini etkilediğidir. Çeviriler, orijinal dilin tüm nüanslarını muhafaza etmeyebilir, ancak orijinalin temel fikrini birçok insana dokunacak düzeyde fazlasıyla taşıyabilirler. Yunan ve Mısır entelektüel geleneği, çeviri yoluyla Avrupa'ya ulaştı. Aeschylus, Sophocles oyunlarını Yu-

nanca orijinalleriyle değil çevirileriyle inceliyoruz. Mahabharata'yı Sanskritçe okumayı çok isterdim, ancak ona erişmek için Sanskritçe'de uzmanlaşmak kadar beklememe gerek yok. Çeviri, Hint edebiyatının şaşırtıcı zenginliğini hissetmemi sağladı.

Çevirilerde nüans fikrinden bahsettiniz. Bir dilin edebiyatını en iyi ana dili bu dil olanlar mı öğretebilir sizce?

Şart değil. Sadece belli bir edebi kültüre mensup insanların bu edebiyatı öğretebileceğini düşünmüyorum. Misyonerlerin durumunu ele alalım; Afrika dilini konuşmuyorlardı. Ama Afrika dillerini incelediler ve bir yazı dili yaratmaya yardımcı oldular. Daha sonra da İncil'i bu dillere uyarladılar. İncil'deki bazı hikâyeleri Afrika dillerine de dahil ettiler. Bu, Afrika dillerini çok zenginleştirdi. Dolayısıyla, bir dili yalnızca o dili konuşanların öğretebileceğini söyleyemeyiz. Benim çok rahatsız edici bulduğum şey, «edebiyatım sizin edebiyatınızdan daha iyidir», «benim dilim diğer tüm dillerden daha iyidir» şeklindeki hiyerarşik düşüncedir. Hint edebiyatının Bengal edebiyatından daha iyi olduğunu söylemek bile, aynı hiyerarşik ilişkileri yeniden üretir. Diller ve kültürler arasındaki hiyerarşiye ve hiyerarşik ilişkilere karşı gerçekten savaşıyorum. Aime Cesaire 'Sömürgecilik Üzerine Söylev'de bunu çok güzel ortaya koymuştur. Cesaire sömürgeciliği eleştirirken, sömürgeciliğin kültürlerin teması değil, kültürlerin bir tür yıkımı olduğunu savunur. Benim çok beğendiğim bir şekilde kültür temasının medeniyetlerin oksijeni olduğunu söyler. Çeviriler bu teması aktifleştirir.

Derslerde “sanatın hayal gücünün besini” olduğundan söz etmiştiniz. Bu, eğitimde sanat üzerine düşünmek için son derece kullanışlı bir metafor. Bu açıdan bakınca Batı üniversiteleri öğrencilerine çok dengeli bir diyet sunmuyor gibi görünüyor. Bunun bir okuyucu üzerinde metafizik veya kültürel düzeyde nasıl bir etkisi olduğunu düşünüyorsunuz?

Sanat, hayal gücünün bir ürünüdür ama aynı zamanda hayal gücünü de besler. Hayal gücü, insan olarak anayasamızın merkezinde yer alır. Bilimde, teknolojiye vb. alanlarda hayal gücü her şeydir. Yani şimdi yetkililer üniversitelerdeki beşeri bilimler öğretimini daha az önemsemekle veya gözden düşürmekle çok korkunç bir şey yapmış oluyorlar. Sanat bilimlerinde ve teknolojiye hayal gücünü ve dolayısıyla yaratıcılığı aç bırakmaya çalışıyorlar.

Zaman ayırdığınız için çok teşekkürler. Edinburgh ve diğer üniversitelerdeki okurlarımıza (çoğunlukla öğrenciler) mesajınız var mı?

Verecek bir mesajım varsa o da şudur: Birleştir ama diyalektik olarak birleştir. *Globalectics: Theory and Politics of Knowing* adlı kitabımın gerçek mesajıdır bu. Irk, sınıf, cinsiyet, kültürler ve diller hiyerarşisine karşı çıkın; insanların, kültürlerin ve dillerin alışveriş ağını kucaklayın. İnsanların bu hiyerarşileri birbirleriyle ilişki kurmanın yolu olarak kabul etmelerini istemiyorum. İnsanların on milyon yoksulun sırtında on milyonerler yaratılmasını doğal görmesini istemiyorum. Hiyerarşiye karşı ağı/ilişkiyi savunuyorum. Ağ, bir verme ve alma sürecidir. Küçük veya büyük her kültür, diğer kültürlerden öğrenebilir. Afrika kültürünün Avrupa kültürlerinden bir şeyler öğrenebileceğine eminim. Aynı şekilde Avrupa kültürleri de Asya ve Afrika kültürlerinden bir şeyler öğrenebilir. Dolayısıyla yeterli zihninizi açın! Dünyanın bize verecek çok şeyi var. Ortak insanlığımızın bir ürünü olan dünyayı keşfetmede keyif verici bir şey var.

(Ngũgĩ wa Thiong'o, Kenyalı romancı, aktivist ve postkolonyal bir edebiyat kuramcısıdır. Modern Afrika edebiyatının öncü isimlerinden olan Thiong'o İngilizce ve son zamanlarda da Giküyü (Kikuyu) dilinde eserler vermektedir. 1967'de, Nairobi Üniversitesi'nde İngiliz Edebiyatı alanında öğretim görevlisi olarak çalışır. Nairobi'deki görev süresi boyunca Ngugi, dünya edebiyatının Afrika ve Üçüncü Dünya edebiyatlarıyla daha fazla yansıtılması çağrısında bulunur. Taban Lo Liyong ve Awuor Anyumba ile birlikte 'İngiliz Bölümünün Kaldırılması Üzerine' adlı polemikli bildiri yazar ve daha sonra postkolonyal teorileri etkileyen anısal bir tartışma başlatır. Ngũgĩ wa Miri ile birlikte kaleme almış olduğu *I Will Marry When I Want* adlı oyunu nedeniyle 1977'de tutuklanır. Hapishane sürecindeyken yazarlık kariyerine İngilizce olarak değil, kendi anadili olan Giküyü (Kikuyu) dilinde devam etme kararı alır. Yoğun bir uluslararası kampanyanın da etkisiyle bir yıl sonra serbest bırakılır. Hapishaneden çıktıktan sonra, ülkesindeki diktatörlük rejimi üniversitelerde ders vermesine engel olur. Yaşamı da tehdit altındadır. Böylece, 1982 yılında İngiltere'ye gider ve sürgün yılları başlar. 1989 yılında ise bugün halen yaşamakta olduğu ABD'ye göç eder. Yale ve New York Üniversiteleri'nde uzun yıllar ders verir. Şu anda ABD Kaliforniya Üniversitesi, Irvine'de İngiliz Edebiyatı ve Karşılaştırmalı Edebiyat Profesörüdür. Çalışmaları arasında romanlar, oyunlar, kısa öyküler, denemeler, eleştiriler ve çocuk öyküleri bulunan yazarın, bir kısmı Türkçeye de çevrilmiş olan, başlıca eserleri şunlardır: *Homecoming* (1969), *Writers in Politics* (1981 ve 1997), *Moving the Center* (1994); ve *Penpoints, Gunpoints and Dreams* (1998), *Petals of Blood* (Kan Çiçekleri, Çev. Seda Açar, Ayrıntı Yayınları, 2019), *Detained: A Writer's Prison Diary*, *Devil on the Cross* (1982), *Wizard of the Crow* (Kargalar Büyücüsü, Çev. Seda Açar, Ayrıntı Yayınları, 2021), *A Grain of Wheat* (Bir Buğday Tanesi, Çev. Gül Korkmaz, Ayrıntı Yayınları, 2014), *The River Between* (Aradaki Nehir, Çev. Bora Korkmaz, Ayrıntı Yayınları, 2016), *Decolonizing The Mind* (Zihni Sömür-

geden Azad, Afrika Edebiyatında Dil Politikası, Çev. Şebnem Nantu, Hece Yayınları, 2017). Otuzdan fazla dile çevrilen Ngũgĩ'nin eserleri, kitapların, eleştirel monografilerin ve tezlerin konusu olmaya devam etmektedir.).